

Lakásbelső a Százados úton
(Márkus András felvétele)

A Százados úti városi kislakásos telep és lakói (1910—1985)

A Százados úti kislakásos telep Budapest kiépülésének abban a korszakában jött létre, amikor a már egyesített magyar főváros a legdinamikusabb évtizedeit élte. A kiegyezés és az első világháború közötti időszakban a kapitalizálódás és az urbanizálódás következtében Budapest igazi nagyvárossá, az ország gazdasági és szellemi életének irányítójává vált. Ezekben az évtizedekben lakossága óriási mértékben megnőtt: 1890 és 1910 között 429 227 főről 880 371-re, az elővárosi övezet helységeinek össznépessége pedig 61 289-ről 217 360-ra nőtt. Ez a nagyszabású népességnövekedés elsősorban bevándorlás következménye volt, mégpedig elsősorban a Dunántúlról. Az emberek munkáért, biztos megélhetésért jöttek a fővárosba, amit a megváltozott státusú nagyváros hatalmas építkezései, új létesítményei, gyári igényeltek is. Az újonnan betelepülők számára egyáltalán nem tudott a főváros megfelelő számú és minőségű lakást adni. A különféle albérletek, ágybérletek, pincelakások, tömegszállások, nagyszámú egyhelyiséges lakások sem tudták megoldani a létrejött lakásínséget. A korszak első évtizedének statisztikái (1906, 1909, 1911) és a korabeli sajtóban, elsősorban a Városi Szemle 1908—1911 között megjelent számaiban több cikk elemzte Budapest lakásviszonyait. 1911-ben Budapest lakosságából 300 ezer ember élt albérlekként, ágyrajáróként, és körülbelül ugyanennyi ember lakott négy-nél többedmagával. A tervszerű és határozott várospolitikát Bárczy István polgármester nevéhez fűződött, aki az 1906-os programbeszédében meghirdette a kültek fellesztését, a városi telkek olcsó és egészséges lakásokkal való beépítését. A Bárczy-féle lakásépítkezési program keretében 1909 és 1913 között 6120 kislakás épült fel, egy 400 lakost befogadó népszállóval és egy 100 lakásra tervezett népotthonnal együtt. Az új várospolitikát egyik legfontosabb tényezője a főváros kislakásépítő tevékenysége volt. A lakásokat, melyek zömmel egyszerűbb lakásokat jelentettek, részben bérházakban, részben telepeken építették fel. A lakások iránt óriási volt a kereslet, tízszeres volt a lakásigénylők száma. Az ilyen típusú lakásokat elsősorban a kiskeresetű polgárság, kisiparosok, hivatalosok, vasutas, postás, altszít, jobb keresetű gyári munkások számára tervezték. A kislakásos telepeket és bérházakat a főközlekedési utak mentén, a város olcsó, külső telkein építették fel. A megépült kislakásos telepeket és bérházakat az egyszerűség és a gyors, takarékos építkezési megoldások jellemezték.

Az általam vizsgált telep 1908 és 1910 között épült fel a VIII. kerületben, a Százados út—Ströbl Alajos utca—Juránics utca—Tisztes utca által határolt területen. Közvetlen közelében ekkor épült meg a Százados úti Elemi Iskola (1910), a Százados úti Községi Kenyérgyár (1909), a Százados úti Művésztelep (1910), a Juránics utcai kislakásos bérházak (1912) és az MTK-pálya (1912). A telep 12—15 hónap alatt épült fel és lakói 1910.

november elsején vették használatba. Építési költsége 990 ezer korona volt, egy lakás bére 230 korona. Az ilyen és hasonló földszintes kislakások telepek jelentettek akkor a legolcsóbb bérű lakásokat, átmenetileg és viszonylag gyorsan segítettek a főváros munkásainak, alkalmazottainak, kiskeresetű dolgozóinak lakásgondjain. Olcsósága a telek és az építési megoldásokból adódott: a falazatok üregek téglából készültek, az épületek alapíncizeltlenek, megfelelő szigetelés helyett csak homokfeltöltés volt a padlózat alatt. Összehasonlítva az akkori éveken épült többi kislakások teplel, (mint pl. a Wekerle telep) a Százados úti inkább a szegényesebbek közé tartozott, és fizikai adottságait tekintve egyre inkább az azzá is vált az eltelt évtizedek alatt. Az épületek és a lakások az olcsó kivitelezés és a megfelelő karbantartás hiánya miatt egyre nedvesebbek, a falak penészesek, a szobák levegője nyirkos és egészségtelen lett. A telep megépülésekor földszintes házsoraival, a lakások előtti kiskertekkel, fás, virágos közeivel, komfort nélküli lakásaival sajátos hangulatú, inkább falusias jellegű település volt, még ha a főváros külső peremén terült is el. Viszont a benne élők társadalmi összetételét, rétegződését, foglalkozását tekintve semmiképpen sem a faluhoz, hanem a városhoz tartozónak érezzük a telepet. Valójában sem falu, sem város nem volt ez a telep, hanem a két településforma között létrejött sajátos átmeneti forma, melynek a jellemzésére a későbbiekben még visszatérek. Elnevezésében viszont a korabeli sajtó és a szakirodalom által használt városi kislakások telep, *városi telep* elnevezést használmom, bár ezek a telepek már bizonyos értelemben *lakótelepek*, a kor munkás- és tisztviselő rétegeinek lakótelepei.

A telep eredetileg zöld léckeritással körülvett, környezetétől elkülönülő, önálló és zárt lakóterület volt. 6–10 m széles, fasorokkal szegélyezett két utca osztotta négy házsorotömbre. Az eredeti szintkülönbséget meghagyó építkezés következtében Alsósorra és Felsőorra különült a telep. Egy-egy lakótömb 9 sorházból (pavilonból) állt, egy házsorban 8 lakás épült, a telepen így 288 lakás volt, ebből 36 kétszobás, a többi egyszobás. A teljesen azonos alaprajzú lakások belmagassága 2,80 m, alapterülete 46 m², és minden lakáshoz tartozott konyha, kamra és WC is. A lakások félkomfortosnak épültek, a víz minden lakásban bent volt, de a tisztálkodáshoz szükséges készülékekkel a lakások nem voltak felszerelve, ezt minden lakó önrőből alakította ki: egyesek komplett fürdőszobát építettek a konyha leválasztott részéből vagy a kamrából alakították ki; mások csak a tisztálkodáshoz legszükségesebb eszközöket szerelték fel a konyha valamelyik részében. A lakások fűtése hagyományos, szilárd tüzelésű volt. Az azonos külső megjelenést a lakásokhoz csatlakozó tornácszerű, fedett előtér nyújtotta, ami egyben bejáratul is szolgált. Az eredetileg teljesen nyitott előtér a lakók idővel beépítették: zárt verandává, konyhává, tüzelőtárolóvá alakították át igény és szükséglet szerint. Közös használatú helyiségekként épültek fel a házsorok végében a mosókonyhák és az eredetileg egyterű szárítópádás, amit a bérlők idővel saját használatra elrekesztettek és tárolóhelyiségként használtak. A minden második házsor végében kialakított mosókonyhák mellett lévő lakások kétszobásak voltak: a második szoba a mosókonyha mögötti, az épület szélességéből adódó részből épült meg. A második világháború óta a mosókonyhákat is fokozatosan lakásnak igényelték ki, így ma már az egész telepen csak egyetlenegy található eredeti külső-belső felszereléssel, de természetesen már mosógéppel mosnak benne.

A városi telepet eredetileg gáz-, majd a villanyvilágítás általánossá válásával villanyáram világította. A lakások előtt kövezett járda épült. A telepet sok növény és fa díszítette; a házsorok közötti széles közökben a lakók bejáratokkal szemben kiskertet alakítottak ki: virágokkal, szőlőlugasokkal, konyhakerti növényekkel, díszfákkal.

A telep megfelelő működését, az ott élők lakhelyükkel kapcsolatos gondjainak megoldását, a telep élet megszervezését és ellátását egy gondnok, két házmeister és több viceházmeister látta el. A telepen 12 üzlet működött: a házsoroknak a Százados út felé eső végében vagy a szélesebb belső út mentén. Hentes és mézárászék, több vegyeskereskedés, pék, rövidáruüzlet, fodrász, kávéház és cukrászda látta el a lakók mindennapi szükségletét. Ezenkívül az iskola mögötti hetipiac és a vidékről hetente rendszeresen feljövő tejesasszonyok tettek kényelmesebbé a telepen élők élelmiszer-ellátását.

A telepí gyermekek többsége a Százados úti elemi iskolában tanult, de mivel olyan nagy volt a gyermeklétszám, többen az iskola mellett ideiglenes jelleggel működő barakk-iskolába jártak. Aki tehetett, szakmát adott gyermeke kezébe: általában az apa munkahelyén és az apa szakmájába igyekeztek a fiúk beletanulni. A lányok a ház körüli munkák elsajátítása mellett legáltalánosabban gyors- és gépirást tanultak, vagy kereskedelmi iskolát végeztek, gyakran adminisztratív munkakörben helyezkedtek el. A telepí fiatalok kulturálódási, szórakozási és sportolási igényeit a MÁV-hoz tartozó Törökvis egyesület és művelődési ház, a BESZKÁRT Előre klubja és a MADISZ művelődési háza elégítette ki. Az itt élők vallásgyakorlásának színtere a Kerepesi úti Szent Teréz-templom volt, rendszeresen ide járt a katolikus lakosság. A Százados út elején lévő Törökőri református imaházba pedig a telep református vallású lakói jártak istentiszteletre, bibliórákra.

A Százados út és környéke mikrotársadalmában a Művésztelep és lakói képviselték az elitet, életmódjukkal, életstílusukkal a helyi társadalmi hierarchia legmagasabb csúcsát. A telep mellett megépült emeletes házak pedig a kis alapterületű lakásokkal, a folyosó végén felszerelt vízvezetékkel és WC-vel, mind lakóhely, mind a benne élők társadalmi összetételét tekintve is a leglenézettebbet, a társadalmi hierarchia legalsó szintjét jelentették. E két szélső pólus között helyezkedett el az általam vizsgált városi telep, mind sajátos falusias jellegű épületeivel, mind pedig az ott lakók társadalmi összetételét, rétegződését, életmódját tekintve.

A városi telep első, legkorábbi lakói olyan sokgyermekes családok voltak, akiknél a szociális körülmények indokolták az új lakásba költözést. Sok család a Mária-Valéria vagy az Augustia telep barakkkláisaiból, többen az ágy- és az albérletek, a tömegszállítások nyomorúságából kerültek ide. A társadalmi rétegződést tekintve a telep első lakóinak többsége az alkalmazottak, kisebb hányada a kisiparosok, kiskereskedők, gyári munkások rétegébe tartozott. A városi alkalmazottak állása, fix jövedelme biztosították volt a lakók pontos fizetésére. Részben a városi közigazgatásban, részben a közlekedésben (vasút), részben különféle vállalatoknál és gyáraknál dolgoztak *altisztiként*, jelentős részük a postánál volt alkalmazásban. Ez a réteg a közzszolgálati

altisztek rétege, melyet a modern polgári államapparátus, a közlekedés, a hírközlés kiépülése teremtett meg. 1910-ben 200 ezer ember foglalkozását, társadalmi helyzetét jelentette. Ezek az emberek sem nem munkások, sem nem tisztviselők, hanem a hatalmi struktúrát kiszolgáló bizalmi alkalmazottak voltak. Az altiszt munkája az alacsony szintű ügykezelés, adminisztráció és a szakképzetlen fizikai munka kombinációja volt; uniformist viselt, munkavégzését szolgálati szabályzat rögzítette. Léhelyzetét, pozícióját katonás-hatósági és szolgai vonások ötvözdése jellemezte. Olyan függő helyzetű kispolgár, akit a havi fix fizetése és a nyugdíj elkülönítette a többi rétegtől. Életvitelében, életmódjában, értékrendjében a polgárságot, elsősorban az úri középosztályt tekintve mintának s külsőségeiben azt igyekezett utánozni. Közszolgálati altiszteken kívül több, önálló kispárral nem rendelkező kispáros, kiskereskedő, postás és a Községi Kenyérgyárban dolgozó pékek és családjaik alkották a telep lakóinak legrégebb csoportját. Ezek a ma már idős emberek, akik szüleikkel gyermekként kerültek ide, vagy már itt születtek, jelentették a telep legstabilabb rétegét, akiknek elbeszéléseiből rekonstruálni tudtam az itteni egykori életet, megrajzolva azokat a jellegzetességeket, sajátosságokat, amelyek a telepi életet, az ott élők életmódját leginkább jellemezték. Ebből a rétegből választottam ki több olyan családot, akiknek foglalkozása, életvitel és a telephez való kapcsolata egyfajta tipikus életmódot, a telepen élők egy-egy típusát testesítették meg. Ezek a családokon kívül megpróbáltam minden olyan személlyel beszélni, akik valamilyen módon a telepi élet szervezésének részesei voltak, mint pl. a különféle boltok egykori tulajdonosai, házmesterek, segédházfelügyelők.

A városi telep első lakói sokgyermekes, évek óta Budapesten lakó és munkát vállaló családok voltak, akik kivétel nélkül paraszti származású, faluról felkerült fiatalként kezdték életüket a fővárosban. Életútjuk tipikus volt az 1910-es évek Magyarországon: sokgyermekes, falusi családból, nyomorúságos körülmények közül, kereseti lehetőségek hiánya miatt kényszerültek elhagyni falujukát, családjukat és megpróbálták munkát vállalni a fővárosban. A lányok általában cselédnek szegődtek, a férfiak alkalmi munkákban éltek. Munkát és szállást minden esetben rokon vagy ismerős falubeli segítségével találtak. Amennyiben házasságkötés után sem mentek vissza falujukba, albérletekben, ágybérletekben vagy a rokon családoknál húzta meg magát az ifjú pár, s ilyen körülmények között születtek a gyerekek. A Százados úti telepen lakáshoz jutni — még a telep viszonylagos hátrányaival együtt is — mindenképpen más minőségű lakáskörülményeket, egészségesebb, jobb életet jelentett. A telep benépesedésekor a gyermekszám nagy volt, átlagosan 5 fő, de nem volt ritka a 9, sőt a 11 gyermekes család sem. A zart, kerítéssel körülvett telep lehetővé tette a gyerekek felügyelet nélküli, csoportos játszását, mozgását. Az asszonyok többsége nem vállalt rendszeresen munkát, esetenként alkalmi munkával kerestek pénzt: mosni, takarítani, főzni jártak a Művésztelepre, vagy házmesterséget vállaltak a telepen. A II. világháborút megelőző évekig az asszonyok akkor sem vállaltak rendszeresen munkát, ha azt családi kötelezettségeik mellett megtehették volna.

A telepen legkorábban lakáshoz jutók másik, lényegesen kisebb számú csoportja a telepet körülvevő gyárakban dolgozva, munkahelye segítségével kapott lakást a telepen. Így a Százados úti Községi Kenyérgyárban dolgozók, az egykori Öetl, ma Gábor Áron Gépgyár dolgozói és a Walla Cementgyár munkásai jutottak itt lakáshoz.

A II. világháborút követő években nagymértékben megváltozott a telep külső képe és kicserélődött a lakossága is. A megrongálódott, megüresedett lakásokba új családok költöztek, nemegyszer a társadalom legalacsonyabb rétegeiből és néhány cigánycsalád is került a telepre. A telep lakossága átrétegződött. Megváltozott a telep külső képe is: kerítését a lakók széthordták tüzelőnek, fáit kivágták, tágas közeit felaszfaltozva utcává alakították át, üzleteit államosították vagy lakásnak adták bérbe, mosókonyháit önkéntes beköltözők sajátították ki. Megszűnt a telep zártasága, sajátos belső életének keretei, s valójában megszűnt a telep mint önálló lakóegység. Az épületek, lakások állaga is erősen leromlott, javításukra csak a legszükségesebb esetekben került sor. A telepi második és harmadik generáció már igyekezett elköltözni a megváltozott, értékét veszített telepről, holott korábban a családból kikerülő felnőttek tagok is a telepen akartak maradni és itt kívántak új lakáshoz jutni. A telep megmaradt lakói, akik egy sajátosan nyitott, közösségi, inkább falusias jellegű életmódot folytattak a telep nyújtotta kereteken belül, a megváltozott külső körülmények miatt és az újonnan beköltöző lakók környezetében már nem tudták a megszokott, korábbi értékrend és minta szerint élni mindennapjaikat. Az egykori telepi, közösségi életmód lassan megszűnt, átalakult — s ez magával hozta az értékrend felbomlását.

A városi telep, mint sajátos zárt rendszer kialakította és fenntartotta a benne élők speciális magatartás- és szokásrendjét, létrehozta így a mindennapi lét egyfajta formáját, a *telepi életformát*. Ennek jellemzői, hogy az egykori, falusi életmód némely elemei tovább élnek, ugyanakkor keverednek az új, városi életmódból átvett mintákkal. A telep legfőbb értékét lakói a következőkben foglalták össze: „olyan szép volt a telep, mint egy falu”, és „úgy éltünk itt, mint egy nagy család”. Ezeknek az értékeknek a megtartásáért mindent meg is tettek, amíg ezt a külső tényezők lehetővé tették. A személyek közti kapcsolatok fontossága, a szomszédsági kapcsolatok erőssége, kölcsönös segítségnyújtás, a bizalom és a nyitottság, a vérségi kapcsolatok szorossága, a család és a sok gyermek fontossága, a gyermekek korcsoportok szerinti játszóközössége, a rendszeres templomba járás, a kiskerthez mint az egykori földtulajdonhoz való ragaszkodás; a hagyományos heti- és napirend megtartása a tevékenységek szerkezetében, mint pl. étrend, mosási és tisztálkodási szokások, bevásárlás stb.; a társas együttlétek, a közös ünnepek, a nagy lakodalmak tartása, a közös munkák és mindezek következtében a közösségi tudat, a telephez tartozás tudatának erőssége — mind az egykori falusi életmódot, értékrendet alkotó elemek. Viszont a telep a fővárosban van hetven éve, a benne élők a főváros dolgozói. Állandó és szükségszerű az információcsere a telep és a város között, így a város kereskedelmi, gazdasági és kulturális hatása egyre erősebben érvényesül, és városi mintákat, városi életmódmodelleket közvetít a telep és lakói felé. Az átmenetiséget, a változás irányát csak erősíti, hogy a legkorábbi teleplakók, akik még a falusi

életmód modellje szerint éltek mindennapjaikat, lassan örökre elköltöznek, s az utánuk következő nemzedékek számára a közösségi életmód mind jobban értékét veszti, elfoglalja helyét egy kisvárosi-városi életmódot követő értékrend. A legfiatalabb nemzedék már csupán kényszerű szükségességéből lakja a korszerűtlen, komfort nélküli lakásokat, szinte kizárólag alvásra használja lakhelyét és kívülállóként szemléli a telep lassú felszámolódását. Az átalakulásnak, az átmenetnek legjobban megfigyelhető része a lakás- és a tárgykultúra.

A telepi lakások, mint arról már beszéltem, a kisszámú kétszobás lakásoktól eltekintve, szoba—konyhából álltak. Teljesen azonos nagyságú, alaprajzú lakás állt minden lakó rendelkezésére. A telepre költöző első generáció még a korábban megszokott, falusi hagyományok szerint használta lakását. Példás rend és tisztaság jellemezte az alig használt szobát, mely tulajdonképpen egy késői falusi tisztaszobának felelt meg. A konyha viszont többfajta funkciót látott el: a teljes család mindennapi tevékenységének színtere, az idősebbeknek még a hálólhelye is ez volt. A lakások berendezése, a bútorok elhelyezése és típusa viszont már nem utalt az egykori falusi, paraszti eredetre, hanem a városi, a kispolgári, polgári mintát követte. Az így berendezett szobában leggyakoribb a kispári kombinált bútor vagy a komplett hálószobabútor: kettős ágyval, éjjeliszekrényvel, kettős ruhásszekrényvel, hármastükörrel és toalettszallal, vagy a kettős ágyat kombinált szekrény egészíti ki. Ez az utóbbi bútor darab a legjellemzőbb az ilyen típusú lakásbelsőkre: a nagy darab, nehézkes szekrényrészlet összekombinált üveges vitrin a felhalmozott és felesleges dísztárgyak mutogatására szolgált. Az ágyak fölött szentképek, feszület, családi és esküvői fotók — az intim szféra és a szakrális jelleg kifejezői. A falakon csendéletek, a vitrinekben dísztárgyak, nappalok, az asztalon művirág. A konyhaszekrényben különféle készletek, fényesre tisztított réztárgyak.

A telepi második és harmadik generáció lakáskultúráját már nehezebb ilyen egyértelműen leírni, sokkal differenciáltabb lakástípusok jöttek létre attól függően, hogy használóik a falusi—városi, vagy a paraszti—kispolgári—polgári értékrend közötti átmenet milyen fokát képviselik, milyen mintát, modellt fogadnak el; bár az így létrejött lakásbelső is erős hasonlóságot, homogenitást mutatnak. A lakáshasználat már nem a falusi mintát követi, gyakori a konyha teljes értékű szobává történő átalakítása, és a fürdőszoba is. A szoba berendezése új, modern bútorok együttese, szekrény sorok, heverők, ülőgarnitúrák. A lakásban található díszítő funkciójú tárgyak: nappalok, vázák, dísztányérok, kézimunkák, üres üvegek stb. sokasága ellepi a falakat, a tv-t, a szekrény tetejét és minden helyet, ahová valamit tenni, függeszteni lehet. Az anyagilag kevésbé tehető családoknál a tárgyhalmozás különféle mutató dobozok, üres üvegek, plakátok, színes újságkivágások, meghatározhatatlan kacatok gyűjtéséből áll. A dísztárgyak minőségétől függetlenül egyes esetekben a számszerűségük, az esetlegességük, a rendtelenség, a tárgyak ideiglenes elhelyezése mutatja, hogy a lakásban élők számára a hagyományos, korábbi értékrend már nem iránymutató és nincs még új, eligazító értékrend, új modell.

Összefoglalóan megállapíthatjuk, hogy a Százados úti városi kislakásos telep színtere volt egyfajta sajátosan ötvöződött falusi és városi életmódmintáknak. A telepi közösségi élet, a viselkedés- és magatartásminták, a cselekvési és döntési stratégiák még a falusi, paraszti hagyományok modelljét követve alakultak ki, míg a lakás- és tárgykultúra már a városi, kispolgári, polgári modellt követte, bár használatuk még egy ideig falusi minta szerint történt.

*

A telep 1984—1985-ben történő megszűnése új kérdéseket, új kutatási témákat vet fel. Milyen lakásokat kapnak az itt élők, választhatnak-e egyáltalán és ha igen, mik motiválják döntéseiket? A telepről elköltözve milyen minták szerint alakul át életmódjuk? Milyen mértékben és irányban jelenti ez a kényszerű, bizonyos esetekben nagyon is fájdalmas lakásváltoztatás az életmód megváltozását is? A telep megszűnésével csak egy, napjainkra korszerűtlenné vált lakótelep tárgyi valóságától szabadul-e meg társadalmunk, vagy az itt bemutatott értékek is végérvényesen eltűnnek? Érdemes elgondolkozni azon, hogy a „telepi” életmód mennyiben előzménye a „lakótelepi” életmódnak, s pozitívumai miért nincsenek meg egy mai lakótelepen?

Gergely Katalin

Irodalom: Egy régi budapesti munkáscsalád hagyatékának elemzése. In: Magyar Munkásmozgalmi Múzeum Évkönyve 1979—1980. Bp., 1981. — Életmód: modellek és minták. Tömegkommunikációs központ, Bp. 1984. — FERENCZI Imre: A munkáslakás-kérdés, különös tekintettel Budapestre, Bp. 1906. — GERGELY András: Települések, lakások és lakóik a századforduló Magyarországon. Történelmi Szemle, 1971. 3—4. sz. — GUTHI Imre (szerk.): Fővárosi Almanach. Lexikon és útmutató. Bp., 1913—1915. — GYANI Gábor: Család, háztartás és városi cseledezés. Magvető, 1983. — HANÁK Péter: Magyarország társadalmi és századforduló idején. In: Magyarország története 1890—1910. Bp., 1978. 403—517. old. — HANKISS Elemér: Érték és társadalom. Magvető, 1977. — HANKISS Elemér: Diagnózisok. Magvető 1982. — ILLYEFALVI I. Lajos: A munkások szociális és gazdasági viszonyai Budapest, Bp. 1930. — KÁDBÉBŐ Gyula: Budapest székesfőváros kislakás- és iskoláépítkezései. A Magyar Épitőművészet külön füzetek. Bp. 1913. — KAPITÁNY Ágnes—KAPITÁNY Gábor: Értékek és lakások. Mozgó Világ, 1984. 8. sz. 61—78. old. — KÖRMCŐZI Katalin: A fővárosi lakáshelyzet és a „Wekerle” állami munkáslakótelep. In: Folia Historica, Bp., 1980—1981. 8—9. sz. — LOSONCZI Ágnes: Az életmód az időben, a tárgyakban és az értékekben. Gondolat, 1977. — MÜSLI, J.: Lakásszociológia, Bp. 1970. — NIEDERMÜLLER Péter (szerk.): Folklor és mindennapi élet. Folklor, társadalom, művészet, 7. Népművelési Intézet. Bp. 1981. — PIKLER Gyula: Az 1911. évi budapesti lakásszámlálás főbb eredményei. In: Városi Szemle, Bp. 1911. szept., dec. sz. 577—609., 687—715. old. — PREISICH Gábor: Budapest városépítészeti története a kiegyezéstől a tanácsköztársaságig. Bp. 1964. — S. NAGY Katalin: A paraszti kultúra tárgyainak továbbélése. In: Folklor, társadalom, művészet, 7. Népművelési Intézet. Bp. 1981. 131—156. old. — S. NAGY Katalin: A mindennapi vizuális kultúráról, a lakberendezési szokások alapján. MRT. Tömegkommunikációs Kutatóközpont. Bp. 1982. — SZÁNTÓ Miklós (szerk.): Tanulmányok az életmódról. Gondolat, 1980. — SZÁBÓ István: Egy földmunkás család hagyatéka I—II. Szolnok, 1981. — SZÉLÉNYI Iván: Urbanizáció és az életmód alakulása Budapestben. In: Tanulmányok Budapest múltjából XX. Bp. 1974. 229—232. old. — THIRRING Gusztáv: Budapest lakásviszonyai. Fővárosi közlemények a statisztika köréből. Bp. 1907. — TOTH Zoltán: Egy életforma felbomlása. A székszárdi kockaházak társadalmi 1972-ben. In: Valóság, 1976. 4. sz. 74—84. old. — TOTH Zoltán: Polgárosodás és hagyományörzés a századforduló Székszárdi anyagi életviszonyaiban. Ethnographia, 1982. 2. sz. 177—232. old. — VORÓS Károly: 1974. A művelődés és kulturális élet alakulása Budapestben (1873—1945). In: Tanulmányok Budapest múltjából XX. Bp. 1974. 97—106. old. — VORÓS Károly: Budapest története IV. Bp. 1978. — VORÓS Károly: A 19. század második fele tömegkultúrájának kutatási kérdései. In: Századok. 1978. 1. sz. 125—134. old.